

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Střet individua a světa v Goethově raném díle

Lucie Koubová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Střet individua a světa v Goethově raném díle

Lucie Koubová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela Blahutková, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Daniele Blahutkové, Ph.D. za příkladné vedení a poskytnutí velmi přínosných konzultací.

.....

OBSAH

ÚVOD	1
1. JOHANN WOLFGANG VON GOETHE	3
2. Hnutí STURM UND DRANG	9
2.1 Zrod hnutí Sturm und Drang ve Štrasburku a Frankfurtu.....	10
3. ROZBOR GOETHOVÝCH RANÝCH DĚL	13
3.1 Rozbor díla Götz z Berlichingen	14
3.2 Rozbor díla Utrpení mladého Werthera.....	19
3.3 Rozbor díla Urfaust (Faust a Markétka)	23
3.4 Srovnání děl s ohledem na sledovaný motiv	28
ZÁVĚR	31
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	32
RESUMÉ	34

ÚVOD

Bakalářská práce si klade za cíl představit tři raná díla Johanna Wolfganga von Goetha v kontextu hnutí Sturm und Drang a ukázat na každém z těchto děl motiv střetu hlavního hrdiny se světem a další charakteristické rysy.

Johann Wolfgang von Goethe je bezesporu nejslavnějším německým autorem, proto se právě jím a jeho životem zabývá celá první kapitola. Popisuje průběh jeho života a zaměřuje se na významné momenty, které ho inspirovaly a přispěly jeho literární tvorbě. Cílem bakalářské práce je především přinést ucelenější představu o jeho rané tvorbě, která je odrazem jeho mladistvých prožitků. Proto je v první kapitole kladen důraz na jeho dospívání a studijní léta. Dále se první kapitola pokouší nastínit Goethovo vnitřní osobnostní nastavení a rozpoložení v jednotlivých momentech jeho života, neboť právě tyto momenty významně přispívaly k jeho tvorbě.

Druhá kapitola se již konkrétněji soustředí na literární hnutí Sturm und Drang, do kterého mladý Goethe patřil a které z velké části také formoval. Nejprve dojde k představení samotného hnutí Sturm und Drang, jeho hlavních myšlenek a postojů. Kapitola stručněji nastíní literární oblasti a s nimi spjatá uskupení a osobnosti, které v rámci hnutí působily. Poté se podrobněji věnuje konkrétní literární skupině, která působila v okolí Štrasburku a Frankfurtu, neboť právě samotný Goethe byl vůdčím členem tohoto uskupení. V této části jsou představeni Goethovi literárně činní přátelé a je ukázáno jejich ovlivnění osobností, jakou Goethe bezesporu byl.

Ve třetí kapitole již dochází k samotnému rozboru Goethových raných děl. Jedná se o díla *Götz z Berlichingen*, *Utrpení mladého Werthera* a *Urfaust*. Úvod kapitoly se snaží ukázat spojitost a provázanost výše zmiňovaných děl a odkazuje na pojednání Gerharda Kaisera, který na shodné rysy upozornil. Poté již následuje samostatný rozbor každého díla. Jako první je podrobně představeno drama *Götz z Berlichingen*. Řazení děl není náhodné, ale souvisí s datem jejich prvního vydání.¹ Následuje dílo *Utrpení mladého Werthera* a jako poslední je představen *Urfaust*.

¹ Goethe měl ve zvyku mnoho svých děl různě upravovat a doplňovat, proto bylo zvoleno právě toto řazení.

Postup při rozboru všech tří děl je podobný. Z počátku je dílo obecně představeno, posléze jsou popsány momenty, které Goetha inspirovaly, či vedly k napsání toho konkrétního díla. Dále následuje stručné podání obsahu díla a představení jeho charakteristických rysů. Práce se zaměřuje na reflexi motivu střetu mezi konkrétním jednotlivcem, tedy hlavní postavou, a světem. V rozboru je tento střet ukázán a reflektován společně s ostatními významnými momenty a dějovými souvislostmi. Po rozboru samotného díla dojde v každé podkapitole ke stručnějšímu shrnutí.

Poslední podkapitola shrne reflexi všech tří děl, poukáže na jejich společné a odlišné prvky a vyvodí závěry, které ze zkoumání tématu vyplývají.

1. JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

Tato úvodní kapitola vychází převážně z monografie *Goethe* od Petera Boernerera. Jeho podání průběhu a významných okolností Goethova života je doplňováno a porovnáváno s pasážemi z Goethova autobiografického díla *Z mého života; Báseň i pravda*. Využita je i další dostupná sekundární literatura. Kapitola má podat ucelenější představu o Goethovi a jeho více než plodném životě.

Goethe se narodil 28. srpna 1749 ve Frankfurtu nad Mohanem. Jeho rodina oplývala značným majetkem. Otec, Johann Caspar Goethe, zdědil velké rodinné jmění. Díky tomu mohl studovat a cestovat po Evropě, kde nasbíral zkušenosti. Poté se usadil ve Frankfurtu a oženil se s Catharinou Elizabeth Textorovou, se kterou měl šest dětí. Přežily jen dvě, Johann Wolfgang a jeho o rok mladší a jemu velmi blízká sestra Cornelia. Díky výborné finanční situaci rodiny bylo Goethovo dětství prodchnuto vzděláním, knihami a uměním. Otec mu najal vynikající domácí učitele, důraz kladl na vzdělání v jazycích. Mladý Goethe tak ovládal latinu, řečtinu, později francouzštinu, španělštinu, angličtinu a dokonce hebrejštinu, což mu otevřelo cestu k významným klasickým dílům.²

Již od útlého věku se Goethe jevil jako velice citlivý a vnímavý mladík. Dokazovalo to jeho zaujetí přírodou, uměním a také velmi blízký vztah se sestrou. Díky oné citlivosti si uvědomoval dění kolem sebe a značně ho ovlivňovalo. Ve své autobiografii zmiňuje například hořkou vzpomínku na obrovské zemětřesení v Lisabonu z roku 1755³ či Sedmiletou válku mezi Pruskem a Rakouskem. Ony momenty v něm vyvolávaly postupné znechucení společností a jejím chováním.

Raději se tedy uzavíral do sebe, četl knihy, obdivoval umění a divadlo. Ve Frankfurtu měl možnost navštěvovat francouzská divadelní představení, poznal hry Racina a Moliéra⁴, což poté ovlivnilo jeho vlastní dramatickou tvorbu. Dramata začal

² BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 11-13.

³ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 23. „Prvního listopadu 1755 došlo k zemětřesení v Lisabonu a nesmírná hrůza zachvátila svět, který si již navykl na mír a pokoj. Velké, skvělé sídelní město a zároveň obchodní středisko a přístav je postiženo bez varování tou nejhroznější zkárou.“

⁴ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 67.

psát až později, ale již od dětských let psal básně. Sám uváděl, že to bylo něco naprosto přirozeného, lehkého, byl to dar.⁵

V roce 1765, kdy bylo Goethovi šestnáct let, mu otec naplánoval pobyt v Lipsku, kde se měl věnovat studiu práv. Sám Goethe by raději studoval historii starověku, ale otcovo přání bylo silnější. Lipsko na něj zpočátku zapůsobilo, cítil otevřenost města a poprvé se seznámil s rokokem. Nadšení ale po chvíli vystřídalo zklamání, zejména studium ho netěšilo. Útěchu mu poskytovalo pár přátel, díky nimž se naučil kreslení a novým dovednostem a seznámil se s klasicismem. Přátelé mu byli zároveň kritickými hodnotiteli jeho básní. V Lipsku se také poprvé zamiloval, ale už tehdy se projevil jeho nezkrotný temperament a sklony k žárlivosti a vztah nevydržel. Psaní básní byla jediná věc, která mu pomáhala zvládat citovou nestabilitu.⁶

Po třech letech studia se Goethe zhroutil a vrátil se domů. Léčil se více než rok a během té doby se začal zabývat mystikou, pietistickými spisy a jeho další vývoj ovlivnila i homeopatie, která ho přivedla k zájmu o přírodní procesy a filozofii.

Po uzdravení se v roce 1770 vydal do Štrasburku, kde měl dokončit studia práv. Štrasburk vnímal jako nový začátek, byl zaujat gotikou a více než právu se věnoval ostatním vědám, kupříkladu medicíně, historii a filozofii. Během pobytu ve Štrasburku se seznámil s několika přáteli a utvořili literární seskupení, díky němuž se zrodilo hnutí Sturm und Drang. Významný impuls pro vznik hnutí poskytl Johann Gottfried Herder, který tou dobou rovněž pobýval ve Štrasburku.⁷ Goethe s ním často diskutoval a právě Herder v něm probudil nadšení pro lidovou poezii a Shakespeara. Díky lásce k dceři venkovského faráře, Friederice, tu pocítil silnou náklonnost k přírodě, krajině a venkovu. Studium dokončil s titulem licenciát práv a rozhodl se opustit Štrasburk.⁸

Po návratu do Frankfurtu, v roce 1771, zkoušel pracovat jako právník u frankfurtského soudu, ale během čtyř let oné práce vedl jen málo procesů. Pobyt ve Štrasburku ho hodně ovlivnil. Věnoval se překladům starých spisů a hlavně Shakespeareovi.

⁵ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 17.

⁶ Tamtéž, s. 19-21.

⁷ RADANDT, F., *From baroque to storm and stress*, London: Croom Helm, 1977, s. 145-146.

⁸ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 30.

Na podzim téhož roku pro pár přátel přednesl projev *K Shakespearovu dni*. V intelektuálních kruzích probíhala literární revoluce a hnutí Sturm und Drang v čele s Goethem usilovalo o to, aby se německá literatura odpoutala od rokoka a francouzských dramatických vzorů. V *Básni i pravdě* se k tomu Goethe vyjadřuje takto: „*Francouzská literatura sama o sobě měla jisté vlastnosti, které musely snaživého mladíka spíš odpuzovat než lákat. Byla totiž letitá a vznešená a žádná z těchto vlastností nemůže potěšit mláď, ohlížející se po životním požitku a po svobodě.*“⁹ Tématem měla být láska k přírodě, oslavování historických postav, pocitové rozpoložení autorů a individualita jedince.

Již ve Štrasburku se Goethe seznámil s německou historickou postavou, loupeživým rytířem Götzem z Berlichingenu. Götz se stal literární látkou typickou pro hnutí Sturm und Drang, jakožto ušlechtilý Němec, který ztělesňoval konflikt mezi individuem a nutným chodem celku, tedy světem.¹⁰

Goethe se v tomto období hodně uzavíral sám do sebe. Trávil spoustu času v přírodě, kde byl jen on a jeho myšlenky. Čas od času se setkával s podobně smýšlejícími intelektuály té doby. Jeho otec nebyl zcela spokojen s životem svého syna a proto ho přemluvil, aby načas odjel do Wetzlaru a rozšířil tam svoje právní vědomosti. V roce 1772 tedy Goethe odjel.

Ve Wetzlaru se seznámil s Johannem Georgem Christianem Kestnerem a jeho snoubenkou Charlottou Buffovou, bylo to další z jeho osudových seznámení. Láska ke Kestnerově snoubence Charlottě a její svatba s Kestnerem, odchod Goethovy sestry z rodiny za manželem a sebevražda přítele z nešťastné lásky – tyto události inspirovaly Goetha k napsání románové prvotiny *Utrpení mladého Werthera*. Aniž by s tím Goethe jakkoli počítal, dílo mělo nevídaný úspěch, hodně ovlivněný soudobým vývojem společnosti. Ve svých čtyřicetiletých letech se stal Goethe nejčtenějším autorem v Německu. Obdivu se mu dostávalo od mnoha učených a vysokých představitelů německé společnosti. V tomto období hodně psal, ale mnoho započatých prací nedokončil.¹¹ V následujícím roce prožíval Goethe jedno z nešťastnějších období, dokonce se i zasnoubil (s Lili Schönemannovou). Po čase si ale Goethe nebyl jist, zdali

⁹ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 352.

¹⁰ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 33-34.

¹¹ Tamtéž, s. 38-39.

by ho rodinný život opravdu uspokojoval. Nejprve tedy zkusil kratší odloučení v podobě cesty do Švýcarska. Po svém návratu si uvědomil, že se vázat nechce a přijal pozvání vévody Karla Augusta do Výmaru. V roce 1775 tedy navždy opustil Frankfurt.¹²

Na život ve Výmaru, kde strávil více než deset let si Goethe velmi rychle zvykl. Pozitivně vnímal to, jak vévodství podporovalo umění a vědy a to, že měl možnost se na kulturní činnosti podílet. Trávil také hodně času s Karlem Augustem, podnikali spolu mnohé. Od společných projížděk na koních, přes hony až po společné debaty. Goethe byl spokojený. Získal práci ve státních službách, na starost dostal důležité oblasti. Stal se předsedou válečné komise, vedl komisi pro silniční a vodní stavby a později mu bylo svěřeno řízení finančního úřadu. Z citově nepoddajného mladíka se stal zodpovědný člověk, který bral svou práci velmi vážně, a dokonce ho ona důležitá činnost vnitřně naplňovala a uspokojovala. K duševnímu zklidnění mu dopomohla i nová múza, Charlotte von Stein. V roce 1779 napsal dílo *Ifigenie v Tauridě*, z něhož je patrný vývoj jeho osobnosti. Oprostil se od vášní a rozmarů, vyzrál a zakládal si na čistotě ducha a pořádku.¹³

Usazený styl života mu ale nevyhovoval dlouho. Po několika letech se cítil uvězněný, práce ho již netěšila jako dřív a vykonával ji jen z nutnosti. Vnitřní neklid řešil opět únikem k vědám. Zaměřil se na biologii, geologii a mineralogii.¹⁴

Po deseti letech života ve Výmaru ho opustil a vydal se na cesty po Itálii. Do Itálie se zamiloval, poskytovala mu poznání, po kterém toužil. Římem byl doslova fascinován, právě tady dokončil svou knihu *Egmont*.¹⁵ Vše, co znal z knih, obrazů a vyprávění, se tu proměňovalo ve skutečnost. Věnoval se také přírodovědě, rozvinul svojí teorii o prarostlině¹⁶. Studoval dějiny umění, navštěvoval galerie a muzea.¹⁷

¹² BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 43-44.

¹³ Tamtéž, s. 48-50.

¹⁴ Tamtéž, s. 58.

¹⁵ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 140.

¹⁶ Goethe se domníval, že v prarostlině (německy Urpflanze) rozpoznal princip původní identity všech částí rostlin.

¹⁷ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 64.

Když se po čase vrátil zpět do Německa, připadal si opět sám a nepochopen. Stavby smutku mírnil vztahem s mladou Christiane Vulpiusovou, svojí pozdější manželkou.¹⁸ Částečně se vrátil k původním výmarským povinnostem, ale mnohem blíže měl k divadlu a činnosti na univerzitě v Jeně. V tomto období příliš nepsal a více se věnoval optice, botanice a anatomii. Po boku výmarského vévody Karla Augusta se zúčastnil tažení do Francie, což byl spíše skličující zážitek, neboť násilí a revoluční hnutí bylo intelektuálně laděnému Goethovi cizí. V polovině devadesátých let přišel další ze zlomových okamžiků jeho života a tím bylo navázání přátelství s Friedrichem Schillerem. Názorově se sice v mnohém lišili, ale vzájemně se hluboce uctívali a respektovali. Společné debaty a korespondence je obohacovaly, což je patrné z rozsáhlého díla *Goethe/Schiller korespondence*.¹⁹ Goethe Schillera krotil v přílišných filozofických spekulacích a naopak Schiller Goetha odkláněl od přírodovědných úvah a vedl ho k tvůrčímu psaní. Své práce poté podrobovali vzájemné kritice. V této době také Goethe formulovat svoje estetické názory. Jejich vztah neměl příliš dlouhého trvání, v roce 1805 přišla rána. Schiller po delší nemoci zemřel.

V této době také docházelo na území Německa k bojům s Francouzi, Goethe se ale nijak nezapojoval. Napoleona vnímal jako velkého muže, který poskytuje Evropě řád a v roce 1808 se s ním osobně setkal. Jinak vedl opět osamělý život, věnoval se mineralogii a botanice. Napsal rozsáhlé dílo o barvách a byl hluboce zklamán reakcí na něj. Byl přesvědčen, že jeho vědecké studie, nikoli poezie a romány, se stanou jeho budoucím odkazem. V této době také dokončil první díl básnické skladby *Faust*. O pár let později začal psát rozsáhlé autobiografické dílo *Z mého života; Báseň i pravda*.²⁰ Ve dvacátých letech se Goethe často uchyloval k odpočinku do českých lázní. Ve svých názorech si stále více udržoval odstup od romantiků, zakládal si na svém pečlivě uspořádaném duchu a odmítal cokoli, co by mohlo jeho harmonii narušit.

V roce 1814 se rozhodl navštívit rodný kraj, což ho naplnilo pocitem štěstí. Opět psal básně od srdce, navštěvoval přátele a přemítal o svém životě. V roce 1816 mu ale zemřela jeho žena Christiane. Goethe se postupně začal stahovat z veřejných

¹⁸ Goethe se s Christiane oženil až v roce 1806. Celkem se jim narodilo 5 dětí, ale přežil jen nejstarší, August, narozený v roce 1789.

¹⁹ GOETHE, SCHILLER, *Korespondence*, Praha: Odeon, 1975. Publikovaná korespondence zachycuje období od roku 1794 do roku 1805.

²⁰ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 91.

funkcí a čím dál častěji se uchyloval do svého pokoje, kde den co den psal, četl, zkoumal a procházel své poznatky. Často a rád přijímal hosty, ukazoval jim své sbírky a vedl vášnivé debaty. V roce 1823 se setkal s mladým obdivovatelem Johannem Peterem Eckermannem, který přišel do Výmara. Goethem s ním vedl mnohé debaty a Eckermann jejich obsah pečlivě zapisoval. Vzniklé poznámky pak samotný Nietzsche považoval za klenot německé literatury.²¹

Ve stáří si byl blízký také se svým synem Augustem, který měl tři děti. Goethe rád dohlížel na výchovu svých vnoučat a věnoval jim spoustu času. Ve svých sedmdesáti čtyřech letech se naposledy zamiloval a to do mladičké, devatenáctileté Ulriky von Levetzow, plánoval dokonce i svatbu, ale posléze si to rozmyslel. Jeho život byl opravdu protkán událostmi, vzrušivými momenty a vědou skrz na skrz. Zemřel 22. března 1832 ve Výmara.

²¹ BOERNER, P., *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 103.

2. Hnutí STURM UND DRANG

Hnutí Sturm und Drang je do češtiny překládáno jako „Bouře a vzdor“ (pojem zavedl O. Fischer).²² Hnutí sice spadá do doby pozdního osvícenství, ale současně osvícenství kritizuje. Dobově jej lze zasadit mezi roky 1770 až 1789. Dobové vymezení je ale problematické, neboť ve druhé polovině 18. století existovalo mnoho literárních spolků, které se více či méně prolínaly.²³ Pro tuto práci je podstatné, že všechna tři Goethova raná díla byla napsána v tomto období.

Hnutí Sturm und Drang se snaží vymanit z přesných pravidel, navazujících na francouzskou klasicistní poetiku, a poukázat na negativní aspekty osvícenství. Vzorem pro autory byl Shakespeare. Goethe na jeho počest napsal v roce 1771 řeč *K Shakespearovu dni*. Úryvek z ní: „*Dnes uctíváme památku poutníka největšího a sami sobě tím prokazujeme poctu.*“²⁴ Dále se zmiňuje o tom, jak autory omezuje jednota místa, děje i času. Sturm und Drang představovalo hnutí národní obnovy, autoři zkoumali národní historii a lidovou poezii. Častým tématem byl střet silného jedince se společností. Typickým příkladem je Goethův *Götz z Berlichingen* a Schillerovi *Loupežníci*.²⁵ Pro mladé autory, kteří jsou s tímto hnutím spjati, to nebylo jednoduché. Jak uvádí Erhard Bahr, v Německu rapidně vzrostl počet autorů a široká veřejnost nemohla dostatečně ocenit kvalitní práce. Kvůli tomu se po pár letech většina literátů hnutí Sturm und Drang raději uchýlila ke klasickým občanským profesím.²⁶

Odkaz představitelů Sturm und Drang je patrný ve třech literárních oblastech. Tou první je lyrika, spojená s Friedrichem Gottliebem Klopstockem. Básně *Vrch a háj* (1767) reprezentoval vlasteneckou poezii, která se stala protipólem k antice a osobnostem francouzského osvícenství. Dalším významným lyrikem byl Ludwig Christoph Heinrich Hölty a reprezentant politické lyriky Christian Friedrich Daniel

²² Překlady „Bouře a vzdor“ je někdy vyčítáno, že dostatečně nevyjadřuje útočnost a aktivnost, s jakou členové hnutí Sturm und Drang bojovali. VESELÝ, J., *Doslov*, in: Goethe, J. W., Utrpení mladého Werthera, Praha: XYZ, s.r.o., 2008, s. 208.

²³ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 76.

²⁴ GOETHE, J. W., *K Shakespearovu dni 1771*. In: Goethe, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching*; Clavijo-Stella, Praha: F. Borový, 1927. s. 10.

²⁵ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 75.

²⁶ Tamtéž, s. 77.

Schubert. Goethe své básně publikoval anonymně, proto v této oblasti tolik nevyčnívá. Jeho lyrika byla až později vydána jako souborné dílo.²⁷

Druhou literární oblastí je pak drama. Mladí autoři psali historická dramata, kde byl vzorem již zmiňovaný Shakespeare. Dále měšťanské truchlohry, ve kterých popisovaly události z měšťanského života a dramatické parodie, satiry a grotesky. Společnými rysy dramatické tvorby je odmítání francouzských klasicistních vzorů a normativní poetiky, vyzdvihování Shakespeara, absolutizace génia a fascinace charakterem nebo velkým hrdinou.²⁸

Třetí oblastí je román, který pokračuje v sentimentálním duchu. Goethe ve svém díle *Utrpení mladého Werthera* popisuje sebezničení hlavního hrdiny a utrpení, které mu způsobuje společnost, jež řeší únikem do přírody a do sebe samého.

V oblasti Německa a částečně i Švýcarska se utvořilo několik literárních skupin, hlásících se k hnutí Sturm und Drang. Pro tuto práci je podstatná skupina kolem Goetha, utvořená ve Štrasburku a Frankfurtu nad Mohanem. Další seskupení vznikla v Göttingenu, dále ve Švábsku v okolí Friedricha Schillera a ve Švýcarsku okolo literáta Johanna Kaspara Lavatera.²⁹

2.1 Zrod hnutí Sturm und Drang ve Štrasburku a Frankfurtu

Svým příchodem do Štrasburku v dubnu roku 1770 tehdy dvaadvacetiletý Goethe nastartoval novou literární éru, nazývanou hnutí Sturm und Drang. Osudovým momentem pro mladého autora bylo seznámení s Herderem. Goethe se díky němu oprostil od rokokového smýšlení a soustředil se na uměleckou svobodu a přirozenost. Dále mu Herder ukázal kouzlo venkova a jeho obyvatel a seznámil ho s lidovou slovesností. To vše stavěl do kontrastu s osvícenskou dokonalostí v 18. století. V Goethovi probudil lásku k venkovskému životu, představující dokonalé, čisté bytí. Goethe tedy často vyjížděl na projížďky na venkov, až v říjnu roku 1770 dojel do malé vesničky Sesenheim, kde ho uchvátila dcera venkovského faráře, Friederika Brionová. Její laskavost a čistota pohltila celé jeho srdce, což se odrazilo na způsobu jeho

²⁷ BAHR, E., Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové, Praha: Karolinum, 2006, s. 80.

²⁸ Tamtéž, s. 82.

²⁹ Tamtéž, s. 76.

umělecké tvorby. Ve verších popisoval zkušenosti a osobní pocity. Právě tímto ukázal německým autorům nový způsob literárního vyjádření.³⁰

Vztah s Friederikou sice neměl dlouhého trvání, ale trvale ho poznamenal a v budoucnu se promítl do postav Götze, Werthera i Fausta. Goethe tedy od těchto dob začal propagovat ono pocitové literární vyjádření a považoval ho za jediný pravdivý a správný způsob. Povinností umělce mělo být určité individuální vyjádření vlastních zážitků, k němuž mu měl dopomáhat bohem vložený génus. Tyto postoje Goethe publikoval v roce 1773 v pojednání *Von deutscher Baukunst*, což mělo obrovský vliv na formování hnutí Sturm und Drang. Další vlivná a inspirující práce byla již zmiňovaná *Zum Shakespeare-Tag (K Shakespearovu dni)*, která umocnila Goethův vliv na začínající literární hnutí. Shakespeara nazval kolosálním géniem, kterému se podařilo vytvarovat vzpurnou, nevypočitatelnou přirozenost do harmonického celku.³¹

Goethovo zaujetí Shakespearem a současně německou minulostí vyvrcholilo napsáním dramatu *Götz z Berlichingen*, a postava Götze se stala modelovým hrdinou hnutí Sturm und Drang stejně tak, jako o pár let později díla *Utrpení mladého Werthera* a *Urfaust*. Zmíněná díla podnítila mladé německé autory k rozsáhlé, napodobující literární tvorbě.³² Totiž vyznávání génia, spontánnosti, vášně a dokonalá vitalita, jež charakterizuje Goethovu ranou tvorbu, udalo tón literární tvorby mladých mužů, kteří žili v jeho stínu.

Prvním jeho následovníkem se stal mladý student teologie Jakob Michael Reinhold Lenz, který se s Goethem seznámil ve Štrasburku a navázal s ním na dalších pět let úzké přátelství. Po vzoru Goetha vkládal do svých děl vlastní pocity a svá díla s ním posléze důkladně prokonzultovával. Mezi další mladé muže, na které měl Goethe vliv, patří Johann Caspar Lavater a Johann Heinrich Jung-Stilling. Korespondenci Goethe vedl kupříkladu s pozdějším významným představitelem romantismu Friedrichem Gottliebem Klopstockem, který působil v Hamburku. Mezi významné následovníky bezesporu patří i rodilý Frankfurt'an, dramatik Friedrich Maximilian Klingler. Tento talentovaný a oddaný mladý muž totiž sdílel energické nadšení

³⁰ KISTLER, M., *Drama of Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969, s. 24.

³¹ Tamtéž, s. 25.

³² Tamtéž, s. 27-28.

a nespoutanou vášně pro hnutí Sturm und Drang.³³ Také rodák ze Štrasburku a později ve Frankfurtu působící právník Heinrich Leopold Wagner měl ke Goethovi blízko. Napsal příkladné dílo hnutí Sturm und Drang, městskou truchlohru *Vražedkyně dítěte*, jež reflektuje soudobé měšťanské problémy.³⁴

Goethův dopad na značné množství mladých autorů je více než zřejmý a o to víc patrný ze skutečnosti, že když Goethe v roce 1775 odešel do Výmaru, tak jen málo autorů ve své literární tvorbě pokračovalo.³⁵

³³ KISTLER, M., *Drama of Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969, s. 29.

³⁴ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2 : Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 85.

³⁵ KISTLER, M., *Drama of Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969, s. 31.

3. ROZBOR GOETHOVÝCH RANÝCH DĚL

Goethova raná tvorba se dá nejlépe uchopit s pomocí tří jeho děl, která jsou pro tuto dobu nejzásadnější. Jedná se o drama *Götz z Berlichingen*, román *Utrpení mladého Werthera* a básnickou skladbu *Urfaust*. Goethe se pomocí tří hlavních hrdinů v těchto dílech snažil vyjádřit vnitřní pocity a vlastní vnímání společnosti, a také - dle zásad hnutí Sturm und Drang - nastínit a vyzdvihnout jedinečnost těchto individuálních bytostí. Individualita a prosazování génia byl typický rys tehdejší mladé generace, která měla pocit, že musí reagovat na starší autorskou tvorbu a osvícenská pravidla.

Postavy svých děl nosil Goethe dlouhou dobu sám v sobě a postupně se k nim vracel. Nejvíce se zabýval historickou postavou Götze z Berlichingenu a Fausta. Götzeův životopis ho vnitřně citově zasáhl. Fascinovala ho postava drsného, čestného člověka, který sám bojoval v divoké době. K Faustovi se často vracel pomocí vzpomínky na loutkovou hru, kterou ve svém mládí zhlédl.³⁶ Inspirací pro Werthera mu bylo jeho vlastní nitro a jemu blízké události té doby.

Shodných rysů, jež obsahují tato tři Goethova raná díla, si povšiml Gerhard Kaiser a svým krátkým pojednáním v podstatě poskytl impuls pro vznik této práce.³⁷

Hlavní společný rys, který vlastní Götz, Werther i Faust, je podle Kaisera jakési vzepření se společností, vyčlenění se z ní na pomyslný okraj a bojovnost za svou vlastní individualitu, názory a cíle. Každý z hrdinů se toho zhostí jiným způsobem. Götz, jakožto činný muž bojuje vnější silou. Werther, člověk bezmezně oddán citu, nesouhlas vyjadřuje vnitřním stavem své duše, pocitovým vykreslením a následným „dobrovolným“ odchodem z tohoto světa a Faust se oproti tomu uchyluje k mystickým pokusům, jimiž se chce přiblížit ideálu.

Pro každého dílo zvolil Goethe odpovídající literární formu. Götze, umělecké zpracování historické látky, znázornil v dramatu, které je popisné a ukazuje zejména jednání osob. Oproti tomu u Werthera zvolil formu románu v dopisech. V nichž je možné postihnout tragédii nejsilněji, pomocí vnitřních pohnutek v srdci.

³⁶ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 302.

³⁷ KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976, s. 209-219.

Klasický román líčí hrdinu prostřednictvím vypravěče, kdežto román v dopisech poskytne čtenáři jakousi intimitu a bezprostřední spojitost s hrdinou. Mnohdy se čtenář může cítit až jako samotný adresát dopisu, plně pohlcen osudem hrdiny, což se u Werthera Goethovi nadmíru zdařilo.³⁸ Faust je básnickou skladbou, ve které se Goethe formálně i obsahově inspiroval lidovou slovesností a téma individua, hledající vlastní pravidla, provázal s náměty lidových knížek, balad a německé literární tradice.³⁹

3.1 Rozbor díla *Götz z Berlichingen*

Drama *Götz z Berlichingen* Goethe napsal v roce 1771 a poprvé bylo vydáno v roce 1773. Z pohledu hnutí Sturm und Drang toto dílo jako jediné přesně splňuje podmínky historického dramatu a zároveň je prvním takovým dílem v Německu. Goethe se inspiroval Shakespearom, ve kterém viděl alternativu k pravidly svázanému francouzskému dramatu. Goethe zkoumal německou historii a vybral si příběh říšského středověkého rytíře. Sám rytíř Götz von Berlichingen, který žil mezi léty 1480 až 1562, napsal spis o svých výpravách, které podnikal. Zmiňoval se také o Švábských selských válkách, ve kterých se zejména kolem roku 1525 angažoval. Zároveň popisoval i svůj vztah k panovníkům a okolním knížatům.⁴⁰

Goethe si Götze za svého hrdinu vybral také proto, že se s ním a jeho konáním cítil spřízněn. Blízké mu bylo Götzovo podporování společensky slabších a osobité vystupování nedbající autorit. Doba vymírajícího rytířství a nastupující reformace přinášela Goethovi inspiraci. Dobově vykreslil vztah samostatného, ctnostného rytíře a jeho postoj k bohatým měšťům, říši, panovníkovi a k selskému povstání. Z díla je patrné, jak moc se Goethe snažil připodobnit Shakespearovi. Přestože se inspiroval dějinami vlastní země, je vliv zřejmý. Po vzoru anglického dramatika ve svém díle neopomenul milostnou aféru a zdůraznil komplikovanost přátelských a rodinných

³⁸ Subjektivita perspektivy je navíc ve Wertherovi umocněna tím, že román je záznamem pouze Wertherových dopisů příteli.

³⁹ KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976, s. 210-211.

⁴⁰ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 82.

vazeb. Shoda se Shakespearem panuje i v četnosti krátkých scén nebo bitev a psychologizaci postav.⁴¹

Dílo je dokonce někdy považováno za první německou adaptaci Shakespearových tragédií.⁴² Svým dílem Goethe udal německým autorům vzor pro psaní tohoto žánru. Záměrně porušoval nastavená klasicistní pravidla pro drama, zejména pravidlo tří jednot.⁴³ Sám se k tomu vyjadřoval ve svém krátkém pojednání *K Shakespearovu dni* takto: „Jednota místa mi připadala tak žalářovitě úzkostlivá, jednoty děje i času tíživými pouty naší obrazivosti.“⁴⁴

Götzovo drama se odehrává v nejasném, ale dlouhém období (roky). Děj obsahuje více než padesát scén a rozvíjí několik dějových linií. Rytíř Götz zde zastupuje onoho významného jednotlivce, který se střetává s nutným chodem celku, světem.⁴⁵

Hnutí Sturm und Drang se snažilo poukázat na společenské nedostatky. S pomocí hrdinů svých děl autoři ukazovali problematiku mimořádné osobnosti, která musí sama čelit světu, jeho zavedeným pořádkům a nástrahám života. Götz byl jakýmsi vzorem osvícenského rebelantství.⁴⁶ Do díla Goethe vložil i část sebe samého. V Götzovi se promítá Goethova nespokojenost s politickým, sociálním a intelektuálním prostředím své doby a v postavě Weislingena se pak podle některých interpretací projevuje Goethova váhavost a nestálost v lásce.⁴⁷

K bližšímu přiblížení postav a děje poslouží následující odstavce, které představí samotné dílo. Ústřední téma dramatu *Götz z Berlichingen* je spor hlavního hrdiny, rytíře Götze se svým přítelem z mládí, Weislingenem, který se přidal na stranu biskupa z Bamberku. Jak z dramatu vyplývá, Götz upadl v biskupovu nemilost, neboť

⁴¹ Neautorizované poznámky, in: GOETHE, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: Fr. Borový, 1927, s. 474.

⁴² KELLY, M., *Encyclopedia of Aesthetics*, New York: Oxford University Press, 1998, s. 311.

⁴³ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 82.

⁴⁴ GOETHE, J. W., *K Shakespearovu dni 1771*, in: Goethe, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927, s. 10.

⁴⁵ Střet individuálního chtění s chodem celku světa je podle Goetha ústředním bodem Shakespearových děl – a zároveň i tím, o co Goethe usiluje v raných dílech, kterým je věnována tato práce. GOETHE, J. W.: *K Shakespearovu dni 1771*, in: Goethe, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927, s. 13.

⁴⁶ FISCHER, E., *Původ a podstata romanismu*, Praha: nakladatelství politické literatury, 1966, s. 86.

⁴⁷ KISTLER, M., *Drama of Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969, s. 26.

se nechce přizpůsobit zavedeným pravidlům a rád by žil vlastním, svobodným životem. Hlavními postavami tedy jsou Götz a Weislingen a značná část scén se odehrává v Götzově pevnosti Jaxhausenu nebo v biskupském sídle v Bamberku. Drama je tedy příběhem zrady, neboť Götz se těžko smiřuje s tím, že jeho přítel z mládí, Weislingen, se přidal na stranu biskupa, a zároveň je i příběhem lásky, kdy Weislingen nejprve slibuje věrnost Götzově sestře Marii a posléze se zamilovává do krásné intrikánky Adelheidy, která je mu představena biskupem. Dále drama prezentuje svobodnou duši jedince, které dává největší důležitost. Götze vykresluje jako ušlechtilého, spravedlivého a ctnostného muže, který neváhá bránit vlastní svobodu a zrovna tak ostatní obyvatele, kterým se přihodí křivda. Několik scén se odehrává v okolních krčmách, kam Götz při svých výpravách často přijíždí, aby rozmlouval s běžnými sedláky a rytíři. Průběh jejich rozhovorů naznačuje, že Götz mezi lidmi nedělá rozdíly a rád pomůže komukoli, pokud se to shoduje s jeho rytířskými zásadami. Jednotlivá krátká dějství Goethe nijak blíže časově neurčuje, záleží tedy mnohdy na samotném čtenáři, aby si děj zasadil do určitého časového období.

Ve scénách z Götzova hradu Jaxhausenu se objevují další postavy, zejména pak Götzova manželka Alžběta, která mu často poskytuje útěchu a oporu, a Götzova sestra Marie, které, jak již bylo zmíněno, Weislingen v úvodních částech dramatu přislíbil sňatek, ale posléze svůj slib zrušil. Dalšími důležitými postavami, jež se pohybují na Jaxhausenu, jsou Götzovi věrní druhové, Lerse a Jiří.

Na významném dějišti Bamberku se kromě biskupa a Weislingena vyskytují také další postavy. Kupříkladu již byla zmíněna intrikánka Adelheida, která okouzlí Weislingena na tolik, že si ji dokonce vezme za manželku. Drama zmiňuje i postavu France, který je Adelheidin služebník a později i milenec. U France, který Adelheidu neustále opěvuje, by se dal vyzorovat zlomek wertherovského citu.

Samotné drama se vyostří zhruba v polovině, kdy Weislingen přemluví císaře, aby zahájil proti Götzovi odboj. Císař je rozmrzelý, zoufá si, že „*není v říši sebe menšího knížete, aby mu nezáleželo na vlastních rozmarech více, nežli na mých zámyslech*“.⁴⁸ Weislingen ho nabádá k myšlence, že kdyby dokázal odstranit vzpurné

⁴⁸ GOETHE, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927, s. 135.

rytíře, že by v zemi zavládl klid a jednotu. Podle něj právě rytíři, jakým je Götz, dodávají davu onoho vzpurného ducha. Císaře přesvědčí a ten uvalí na Götze klatbu.

Zahajuje se příprava k boji. Götz se příliš neobává, ví, že má po svém boku schopné a věrné muže a že bojem se pokusí obhájit svoji samostatnost. Postupně se mu podaří zlikvidovat pár menších skupinek vojáků a vrátí se na svůj hrad. Posléze ale dojde k obléhání hradu. Zásoby a munice na hradě rychle mizí. U stolu probíhá porada a Götz se ptá, zdali mají ještě nějaké víno. Manželka Alžběta mu zašeptá, že pro něj ještě jednu láhev schovala. Götz: „*To ne má milá, vydej ji. Oni potřebují posílení, ne já; vždyť jde o mou věc.*“⁴⁹ Dají si společně poslední láhev a připijejí si na císaře. Řeší, že předposlední slova až budou umírat, budou znít právě „*Ať žije císař.*“⁵⁰ Götz ještě dodává, že císaře miluje, neboť mají stejný osud, přesto se samotný Götz považuje za šťastnějšího, neboť císař „*musí chytat říšským stavům myši, zatím co krysy ohlodávají jeho statky.*“⁵¹ Poté zazní otázka, co bude posledním slovem, před tím, než zemře. A sborově se ozve „*Ať žije svoboda!*“⁵² Právě toto je ten moment, ve kterém Goethe hájí již tolikrát zmiňovanou svobodu a zároveň ukazuje Götze jako spravedlivého a čestného muže, který se neváhá podělit se svými blízkými o poslední kapky vína.

Další vývoj děje naznačuje, že se Götz se svojí družinou dostane z hradu. Posléze je na okamžik zajat, ale nedorozumění se objasní a Götz je propuštěn, pod podmínkou, že se bude věnovat jen svým záležitostem, že se bude zdržovat na svém hradě a nebude se nadále účastnit odboje a rebelií.

Mezitím se odehrává rozhovor mezi Weislingenem a Adheleidou, kdy ho Adheleida popichuje a zároveň v ní roste zášť vůči svému choti. Na scénu se připlete pomocník Franc, který Adheleidu bezmezně miluje a udržuje s ní tajný poměr. Udělal by pro svou lásku vše na světě. Ona ho zneužije a dá mu jed, který má Weisligenovi nalít do pití. Otráví ho, Franc to neunes a vyskočí z okna a Adheleida je souzena za dvojité zločin. Zde je patrná Goethova inspirace Shakespearem.

⁴⁹ GOETHE, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927, s. 188.

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ Tamtéž, s. 189.

⁵² Tamtéž

Jak se dalo očekávat, Götz se na svém hradě cítí bezmocný, celý život bojoval za práva slabších, proti zlovůli šlechticů. Nechá se tedy vůdci sedláků umluvit, aby jim pomohl při selských povstáních. Sedláci potřebují schopného vůdce se zvučným jménem. Povstání je ale poraženo, sedláci rozmetáni a raněný Götz se nejprve snaží najít úkryt u společensky vyvržené tlupy cikánů, ale brzy je zajat a uvězněn v Heilbronnu. Do žaláře za ním přichází Alžběta i sestra Marie. Jediné, co vězněného rytíře zajímá je to, co se stalo s jeho věrnými pomocníky. Dovídá se, že jeho nejvěrnější byl zabit. Zdrčený Götz umírá po boku své ženy, sestry a věrného druha Lerse. V posledních chvílích poprosí o doušek vody a pronese „*Svoboda! Svoboda!*“⁵³ a zemře.

Poslední věty dramatu, které vše shrnují, vyřknou tři jemu nejbližší lidé.

Alžběta (manželka): „*Je nahoře, nahoře u tebe! Svět je žalář.*“⁵⁴

Marie (sestra): „*Šlechtný muži! Šlechtný muži! Běda století, jež tě odstrčilo!*“⁵⁵

Lerse (věrný druh): „*Běda potomstvu, které by tě zneuznalo!*“⁵⁶

Závěrečná scéna se odehrává v žaláři. Věž, žalář nebo hladomornu užívalo hnutí Sturm und Drang jako metaforu. Vězení mělo znázorňovat svět a uvěznění život.⁵⁷

Goethe pomocí příběhu z dob minulých utvořil příklad pro dobu svou, tedy podobu Německa ve druhé polovině 18. století. Ukázal roztržštěný středověk, v němž se zrodil jednotlivec, ono individuum tak oslavované příslušníky Sturm und Drang. Goethe vytvořil muže, kterého knížata nenávidí a utlačovaní ho uctívají a obracejí se k němu s žádostí o pomoc. Doba Götzova je epochou reformace, selských válek, rytířských povstání a marných snah pevněji spojit Německo ústřední císařskou mocí. Podle E. Fischera Goethe v díle podtrhuje důležitost císařského úřadu a autority k panovníkovi. Dále přitakává jakési rytířské revoltě, založené na ctnosti a rytířských zásadách, což se pak projeví v každé jednotlivé svobodné osobnosti, která je sice

⁵³ GOETHE, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927, s. 276.

⁵⁴ Tamtéž

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 84.

odkázána sama na sebe, ale postupuje v souladu s panovníkem, aby sám panovník mohl být na své poddané hrdý a radovat se ze své říše. Proto naopak autor odsuzuje povstání sedláků, kteří říši pouze pustoší a obracejí se proti svému panovníkovi. Cílem tedy není revoluce a revolta, ale „zrod“ silné osobnosti, génia, který bude pro společnost vzorem.⁵⁸

3.2 Rozbor díla *Utrpení mladého Werthera*

Román *Utrpení mladého Werthera* napsal Goethe na přelomu února a března roku 1774, za pouhé čtyři týdny⁵⁹. Jak sám uvádí, izoloval se v té době od vnějšího světa. Odmítl návštěvy všech svých přátel a plně pohlcen svým vlastním nitrem se vypsal ze svých pocitů a událostí, jež se mu přihodily.⁶⁰ Dílo bylo vydáno lipským nakladatelem na podzim téhož roku.

Primární inspirací pro Wertherův příběh bylo několik událostí, které se autorovi přihodily. Při svém pobytu ve Wetzlaru roce 1772 se Goethe seznámil s brunšvickým legačním radou Carlem Wilhelmem Jerusalemem, hannoverským legačním tajemníkem Johannem Christianem Kestnerem a jeho snoubenkou Charlottou Buffovou. Brzy na to spáchal Jerusalem sebevraždu⁶¹, neboť byl nešťastně zamilován do vdané ženy a zároveň se cítil vyřazen ze společnosti. V Goethem onen počin vyvolal velkou pozornost. Zamýšlel se nad tím, jak mohl syna předního teologa, vzdělaného, bezúhonného, mladého muže potkat tento osud.⁶² Neméně významnou inspirací byla Goethova láska k Charlotte, Kestnerově snoubence. A právě kvůli lásce k ní velmi brzy opustil Wetzlar. Podobnost mezi reálnou Charlottou a tou knižní je více než zřejmá.⁶³

Román měl nejen v Německu nevídaný úspěch. A od jeho vydání Goetha až do konce života provázely dotazy, zdali a jak moc se Wertherův příběh zakládá na pravdě. Do Wetzlaru po vydání *Werthera* začaly proudit davy zvědavců a stal se jakýmsi poutním místem. Mladí lidé se oblékali ve stylu *Werthera*, do modrého fraku a žluté

⁵⁸ FISCHER, E., *Původ a podstata romanismu*, Praha: nakladatelství politické literatury, 1966, s. 94.

⁵⁹ Díky tomu se dílo vyznačuje jednotnou koncepcí, což pro autora není typické.

⁶⁰ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 428.

⁶¹ Zastřelil se zbraní, kterou mu půjčil Kestner.

⁶² GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 432.

⁶³ GOLDSTÜCKER, E., *Doslov*, in: Goethe, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1965, s. 330.

vesty, podobizny Lotty a Werthera se objevovaly na talířích, hrnečkách i dýmkách. Dokonce došlo i k několika sebevraždám.⁶⁴ Sám Goethe tím byl poněkud znepokojen, neboť on se svým románem vypsál ze všech vnitřních nepokojů a svárů, jež trápily jeho srdce a cítil se „*opět volný a veselý a oprávněný k novému životu.*“⁶⁵

Toto byly události, které dílu předcházely a pomohly mu vzniknout a teď již k samotnému románu. V románu lze zpozorovat prvek sentimentalismu, který vede k sebezničení hlavního hrdiny, což je typické pro hnutí Sturm und Drang. Již zmiňovaná autobiografičnost je dalším znakem Sturm und Drang a má čtenáři představit původní nezkreslenou osobní výpověď. Goethe pomocí Werthera ukazoval utrpení ze společnosti a marnou snahu o jeho překonání. Vykresluje melancholii tehdejší generace, která uniká k přírodě a nitrnosti. Wertherovy dopisy představují osobní, důvěrnou, bezprostřední zpověď melancholicky laděného jedince.⁶⁶

Dílo ukazuje strastiplné pocity mladého člověka a jeho srdce, které stojí proti požadavkům společenského řádu a nastavenému osvícenskému racionalismu. Goethe tento odpor staví na citlivém srdci, souznění s přírodou a touhách po prostých a čistých vztazích mezi lidmi. Jedinec touží žít přirozeným a svobodným životem, který mu byl dán a místo toho je neustále vystavován pravidlům a omezením plynoucích z každodenního společenského života.⁶⁷

Goethovi se v díle zdařilo proměnit vnější události do vnitřního jedincova světa. Neboť svět existuje jen tehdy, stane-li se prožitkem, maličkosti světa se znásobují citem a naopak velikost se stane bezvýznamnou, pokud není pocitově odrážena. V díle nejde jen o nešťastnou lásku k Charlotte, ta se stala jen podnětem, nikoli příčinou, proč se mladý Werther rozhodl opustit tento svět. Jde zejména o vyjádření nespokojenosti s chodem celku, kde jedinec nemůže najít sám sebe, neboť mu společnost neustále způsobuje muka v podobě pravidel a očekávání, snaží se v něm zničit prapůvodní

⁶⁴ VESELÝ, J., *Doslov*, in: Goethe, J. W., *Utrpení mladého Werthera*, Praha: XYZ, s.r.o., 2008, s. 220.

⁶⁵ GOETHE, J. W., *Z mého života Báseň i pravda*, Praha: Mladá Fronta, 1998, s. 429.

⁶⁶ BAHR, E., *Dějiny německé literatury 2: Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006, s. 89.

⁶⁷ GOLDSTÜCKER, E., *Doslov*, in: Goethe, J. W., *Utrpení mladého Werthera; Spříznění volbou*, Praha: SNKLU, 1965, s. 333.

přirozenost a dotlačit ho k odpovídajícímu způsobu života. Je z toho patrný typický prvek mládí, odpor k zažitému standardu a snaha o vlastní individuální bytí.⁶⁸

Wertherův příběh začíná 4. května 1771, prvním dopisem příteli Vilémovi, v němž líčí zejména přírodu, která mu připadá nevýslovně krásná. Ve svém popisu se zaměřuje na každý sebemenší detail, který jen srdce dokáže vnímat. V dalších dopisech se opět objevuje zaujetí krajinou, prostým venkovským životem a jeho obyvateli v porovnání s vyšší společenskou vrstvou. Ukazuje jednotvárnost života, a to jak se lidé ochuzují o svobodu. Postupně seznamuje Viléma s osobami, které na venkově potkává a s kterými rozmlouvá. Což je vlastně jeho celodenní náplň. Prochází se po okolí, vnímá každý kout, vydrží se hodiny dívat na jeden objekt a přemýšlí, o světě, lidském údělu, životě nebo si čte Homéra a snaží se kreslit přírodu nebo reálný chod venkova. Má rád děti pro jejich nezkaženost, naivitu, svobodného ducha a upřímné prožitky.

Již v červnu se seznamuje s Charlottou, do které se okamžitě zamilovává. „*Spatřil jsem nejpůvabnější podívanou, jaká se mi kdy naskytla.*“⁶⁹ Takto a tisíckrát jinak opěvuje její dokonalost. Od té chvíle s ní Werther tráví veškerý možný čas, neboť jen u ní má pocit sebe sama a veškerého štěstí. Vidí v ní bohyni, která v sobě skrývá čistotu, krásu, oddanost, dobrotu, opravdovost, tak těžko se nacházející ve světě. Díky ní je Werther opravdu šťastný, ale jen do chvíle, než se na konci července vrátí Charlottin snoubenec Albert. V tomto okamžiku začíná Wertherovo trápení. Najednou neví co si počít s životem, nic ho netěší, krom okamžiků s Lottou, ale ta patří jinému a jemu nikdy patřit nebude a tak se utápí ve svém zoufalém osudu. Vede polemiku nad životem a smrtí, nad dobrovolným odchodem z tohoto světa. Snaží se tento krok obhájit, neboť se cítí uvězněn někde, kde ve svém bytí neshledává smysl, kde se vytratila svobodná lidská přirozenost. Okolí se ho snaží moralizovat a přivést ho ke správnému způsobu uvažování, vyzdvihuje přitom jeho vzdělanost a původ, který by mu měl být vzorem. Čím dál víc podléhá Werther melancholii, utvrzuje se ve své beznaději a touží uniknout. Zanevřel na celý svět a vidí jen únik v podobě smrti.

Po nějaké době přeci jen v sobě nalezne určitý pocit sebezáchovy a rozhodne se odjet od Lotty. Koncem října tedy odjede a začne pracovat pro jistého vyslance. Práce

⁶⁸ FISCHER, E., *Původ a podstata romanismu*, Praha: nakladatelství politické literatury, 1966, s. 105-106.

⁶⁹ GOETHE, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1995, s. 20.

ho ale netěší, neshoduje se s vyslancovou vizí, často se s ním dostává do sporu, dělá si věci po svém. Cítí se spoután a donucen společností k něčemu, co pro něj není přirozené. Záhy (v únoru 1772) se dozvídá, že Albert a Lotta byli oddáni, cítí se zrazen a oklamán. Čím dál víc si uvědomuje, že musí uniknout, že již práci pro vyslance dál vykonávat nemůže. Dokonce i ve společnosti již není příliš dobře přijímán a dostává se na okraj a stává se z něj jakýsi vyvrhel.

Ono místo opouští a se zastávkami v rodném kraji a na panství přítele hraběte se vrací do kraje, kde žije Lotta. Ale i zde je jeho chování vnímáno jako nepatřičné, příliš podléhá citovým vzruchům, málo se kontroluje a někdy blázní. Lotta ho sice stále přijímá jako hosta, ale je z ní už cítit, že jí to mnohdy není příjemné. Často je nucena krotit Wertherovo chování. Začátkem prosince mu řekne: „*Wertře, jste velmi nemocen, jděte a uklidněte se prosím vás!*“⁷⁰ Jeho stav se horší, podléhá mu stále víc, cítí se zmatený, nikde mu není dobře, po ničem už netouží a chce odejít, to píše příteli 17. prosince 1772.

Od této chvíle do příběhu vstupuje vydavatel, mění se tedy vypravěčská perspektiva, místo stavů Wertherova nitra dominuje popis událostí zvnějšku, který čtenáři poskytne náhled do dalšího vývoje událostí. Werther sám od této chvíle napíše jen dva dopisy. Jeden datovaný k 20. prosinci pro Viléma a druhý napíše těsně před svou sebevraždou, ostatní události se čtenář dozvídá pomocí vydavatele. Ten nastíní dění posledních několika Wertherových dnů.

Vydavatel popisuje, jak Werther částečně přenesl na Lottu něco ze svého nitra a ona už se necítí šťastná. Narušil se jí vztah s Albertem, který si uvědomuje její náklonnost k Wertherovi. Lotta se snaží vymanit z Wertherova vlivu a prosí ho, aby ji nenavštěvovat tak často a aby se pokusil upravit své jednání. Werther už nemůže dál žít, naposledy navštíví Lottu, předčítá jí a s vědomím, že je to naposledy, ji políbí. Cítí se bídně, postupně urovná veškeré své záležitosti a jednoho večera, téměř před Vánocemi pošle svého sluhu s lístečkem k Albertovi. Prosí ho, jestli by mu půjčil své zbraně, že se chce vydat na cestu a cítit se bezpečněji. Mrzutý Albert pošle vylekanou Lottu, aby zbraně vyčistila a poslala mu je. Ještě té noci se Werther zbrání, kterou měla

⁷⁰ GOETHE, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1995, s. 82.

Lotta ve svých rukou, zastřelí. „*Prošly tvýma rukama, oprášilas je, líbám je tisíckrát, ty ses jich dotkla.*“⁷¹

Poslední řádky psané Vilémovi zní. „*Sbohem! Shledáme se, a radostněji.*“⁷²

Jak se ukazuje, Werther je mužem, který i přes veškeré své nadání, není schopen klidně působit a žít ve společnosti. Touží svým citem obejmout a proniknout celý svět, překročit všechny vazby a sjednotit své já s veškerenstvím. Jeho touha ale musí zákonitě ztroskotat, neboť společnost i svět je založen na tom, že se člověk podřídí podmínkám.⁷³

Werther tedy od začátku vymezuje svoji pozici protestu a úniku. Odchodem na venkov, kde na chvíli najde klid, když nechává svoji duši splývat s přírodou a obklopuje se prostými lidmi a dětmi. Pak se zamiluje. Ale i lásku k Charlotte lze pochopit jako protest proti celku, neboť se do ní zamilovává v okamžiku, kdy ví, že ji nikdy nemůže mít. Neboť kdyby ji mohl mít, tak by ji nikdy nemohl tak hluboce milovat. Netouží po životě v manželství. I manželství sebou totiž nese určitý svazující druh omezení. Werther tedy ví, že na tomto světě nikdy šťastný být nemůže, neboť neprostoupí bytí samo, a proto ho již od začátku provází myšlenky na smrt. Sebevraždu vnímá, jako jakýsi sebeurčující akt. Vlastní bytí totiž vnímá jako překážku a sebevražda může být osvobozujícím krokem, ne kvůli smrti samotné, ale kvůli vlastnímu vnitřnímu rozhodnutí, které pokořuje ono samotné bytí.⁷⁴

Skrze Werthera Goethe ukazuje mladistvou duši, která touží po vymanění se ze zaběhlého chodu světa, reaguje tak na nastavená náboženská, duchovní i sociální pravidla.

3.3 Rozbor díla Urfaust (Faust a Markétka)

Básnickou skladbu Urfaust Goethe napsal mezi léty 1769 až 1775, ale poprvé byla vydána až roku 1887. Nicméně jelikož je právě toto dílo považováno za jedno

⁷¹ GOETHE, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1995, s. 102.

⁷² Tamtéž.

⁷³ KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976, s. 210.

⁷⁴ KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976, s. 211.

z inspiračních a více než ovlivňujících děl v rámci hnutí Sturm und Drang, tak s ním byl okruh Goethových přátel důvěrně seznámen.⁷⁵

Pro napsání Urfausta Goethovi posloužily tři životní okolnosti. S motivem se seznámil již v dětství, skrze loutkové divadlo, díky němuž se dostal k lidovým textům, konkrétně ke hře o čarodějovi Johannu Faustovi. K tomu ještě Goethe viděl hru od Shakespearova současníka, Christophera Marlowa *Dr. Faustus*. S magií a okultními vědami se pak seznámil během své vážné nemoci, v době, kdy musel přerušit studia v Lipsku a vrátit se do Frankfurtu. V té době se seznámil s pietismem, alchymí a astrologií. Hlavní inspiraci pro Markétčinu tragédii získal, když byl svědkem procesu s mladou služkou Susanne Margaret Brandotovou, která v zoufalství zabila své nemanželské novorozeně a následně za to byla odsouzena a popravena.⁷⁶

Faust je tedy v pořadí třetím hlavním hrdinou, který stál u zrodu hnutí Sturm und Drang. Zrovna tak, jako Götz a Werther, představuje onoho individuálního jedince - génia, který stojí proti světu. Faust ukazuje zápas a úsilí jednotlivce ve světě, který mu na každém kroku dokazuje jeho omezenost a konečnost.

První scéna se odehrává ve Faustově pokoji, kde Faust lamentuje nad tím, kolik toho za svůj život přečetl, naučil se a kolik toho zná, ale i přesto ví, že opravdová možnost poznání neexistuje. Již v úvodních verších se objevuje: „*Proč tedy trčím v žaláři, kde slunce nikdy nezáří.*“⁷⁷ Faust smutní nad tím, že zasvětil život knihám a studiu a k poznání ho to nepřiblížilo.

Uchyluje se tedy k magii a zkouší vyvolat ducha. Magie má Fausta stmelit se světem, má mu vyjevit tajemství života a posléze mu změnit život tak, jak si bude přát. Zjeví se mu duch země, ale s tím si Faust nepochopí. Duch mu vzkáže: „*Měř se jen s duchem, jehož pochopíš, jen s ním!*“⁷⁸ Z toho se Faust zhroutl na zem, neboť si uvědomí, že s nekonečným duchem země se opravdu měřit nemůže.

⁷⁵ KISTLER, M., *Drama of Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969, s. 28.

⁷⁶ KARLACH, H., *První Goethův Faust a první jeho Markétka*, in: Goethe, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 98-99.

⁷⁷ GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 8. Žalář, jak již bylo zmíněno, je pro hnutí Sturm und Drang jakousi metaforou pro svět.

⁷⁸ GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 12.

Ptá se tedy, s kým se měřit může a v tom se na scéně objeví Wagner, jeho poskok. Wagner je nadšenec do učení a vzdělávání se pomocí knih. Faust ale hned zpočátku ničí jeho nadšení z hromadění vědomostí a přesvědčuje ho, že vlastní nitro je jediným zdrojem pravdy a může přinést člověku uspokojení.⁷⁹

Faust praví: „*Je pramen zvaný lejstro pravým zdrojem, který tvou žízeň navždy utiší? Ne! Naplnit smí duchaprázdný pojem pouze tvé Já, tvůj pramen nejbližší!*“⁸⁰

Poté přichází na scénu Mefistofeles a vede rozhovor se studentem. Student je nováčkem a snaží se od ďábla získat informace. Je plný nadšení pro studium, ale zatím neví, na jakou oblast se vrhnout a jakým směrem se ubírat a jak obohatit ducha. Mefistofeles mu radí, že by si měl spíše života užívat a poznávat ho, nežli jen do knih zabřednout. Pak dodává, že teorie je šedá a zelené jsou stromy života, čím svůj postoj potvrdí.

Urfaust je spíše fragmentem klasického Fausta, představuje zhruba jednu jeho šestinu, scény na sebe vzájemně příliš nenavazují a kontext si čtenář musí sám doplňovat.

Další scéna tedy může čtenáře zmást. Odehrává se ve sklepním hostinci, kde se opíjí hlouček mužů, kteří si jednoduše užívají života. Mají oplzlý a surový způsob humoru a jejich písně, které zpívají, jsou bezduché. Faust a Mefistofeles se k nim přidávají. Tímto počinem chtěl Mefisto Faustovi ukázat, jak snadno se dá žít, ale Faust se v oné společnosti necítí, je pro něj příliš vulgární a nízká. Pekelník to tedy zkusí jinak a Faustovi představí krásnou Markétku a ten zakusí svět lásky. Zbývající scény Urfausta jsou věnovány již jen jejímu příběhu.

Markétka je zbožnou, prostou, bezprostřední mladičkou dívkou, která Fausta zcela okouzlí. Představuje pro něj dokonalý ideál ženství, který musí získat. Naléhá tak na Mefistu, aby mu k ní dopomohl. Ten pro ni sežene dárky v podobě šperků, které se Markétka zdráhá přijmout, svěří se se situací matce a ta povolá kněze, který se pod záminkou příspěvku církvi šperků zmocní. To však Markétku neuklidní a dál myslí na tajemného ctitele. Brzy nachází novou šperkovnici a už je opatrnější a svěřuje se jen

⁷⁹ BRATRÁNEK, F. T., *Výklad Goethova Fausta*, Praha: Odeon, 1982, s. 38.

⁸⁰ GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 15.

sousedce Martě. Martu opustil muž a ona zůstala sama s dětmi. Hluboce muže miluje, a proto snadno uvěří historce, kterou pro ni Mefisto připraví. Faust touží být s Markétkou o samotě, ale ta je příliš plachá, tak si Mefisto vymyslí, že Martě přináší spolu s Faustem informace o jejím manželovi. Mefisto tedy rozmlouvá s Martou a Faust dostane příležitost strávit čas s Markétkou.

Markétce se zdá divné, že by se zrovna o ni zajímal urozený a zcestovalý muž a nechce uvěřit jeho náklonnosti, ale Faust si získá její srdce, skládá jí jeden kompliment za druhým a vyzdvihuje její prostotu, nevinnost a pokoru. Zamilují se do sebe. Markétka je plně pohlcena jediným citem – láskou. Sama v sobě pocituje tu náhlou změnu a ptá se, kam zmizel její klid a proč touží jen po polibcích od svého milého.

Další scéna je ze zahrady u domu paní Marty, setkává se v ní jen Faust s Markétkou. Je to poslední scéna, kdy si užívají své zamilovanosti. Zbožná Markétka se ptá Fausta, jak to má s vírou v Boha. Faust jí zdůvodňuje svůj postoj, věřit v Boha se mu nezdá, vysvětluje jí, že o něm nic neví a že upřednostňuje víru ve své nitro a cit je pro něj vším. Dále se Markétce nezdá Faustovo přátelení se s Mefistem, cítí z něj něco chladného a děsivého. Faust to zamluví a místo toho jí podsouvá, jak rád by s ní strávil důvěrnou chvíli. Markétka by ho ráda k sobě pozvala, ale má tam matku, která má slabé spaní. Faust dá Markétce lahvičku s uspávadlem, které má matce nakapat do pití. Markétka přikývne.

„Co neudělám kvůli tobě! A není škodlivost v té tresti?“ ptá se Fausta a ten jí odpovídá: *„Viš přece, že chci tvoje štěstí.“*⁸¹

V další scéně si Markétka povídá s přítelkyní u kašny a ta jí sděluje, co se přihodilo místní Barče, jak chodila do hospod a ven s chlapcem a o věneček přišla, ale chlapec si jí vzít nechtěl, zmizel a ona v hanbě musí žít. Cestou domů si Markétka sama pro sebe říká, jak ji touha zmámila a o svou nevinnost a ctnost přišla. Od té chvíle už jen trpí, tvrdě zaplatila za svůj ryzí cit a lásku, kterou Faustovi věnovala. Svou matku zahubila lektvarem od něj a už jen hřích prostupuje její srdce.

⁸¹ GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 74.

Faust je také zdrcen, ztratil smysl dál žít a chce společně s Markétkou, která je zavřená do vězení, zemřít. Hází vinu na Mefistu, do oblud mu nadává, ale ten mu s klidem naznačí, že to byl právě Faust, kdo se mu vnutil a že právě on a nikdo jiný může za Markétčino utrpení, že on sám ji do neštěstí dostal. Zoufalý Faust prosí Mefistu o záchranu jeho milované.

Úplně poslední scéna Urfausta se odehrává v žaláři, kde je Markétka uvězněna. Faust se s pomocí Mefistových kouzel dostane za Markétkou až do místnosti, kde je uvězněna a chce jí pomoci a odvést ji pryč. Ale ona blouzní a mluví z cesty. Nejprve Fausta vůbec nepoznává a pak chce, aby ji políbil. Faust naléhá, aby si pospíšila, že bude brzy svítat a že ji musí rychle dostat pryč. Chce jí vrátit svobodu, ale ona se zdráhá, nechce svobodu, protože ví, že si ji nezaslouží. Zabila svou matku i své dítě a ztratila svou nevinnost, je zatracena. Touží jen zemřít. Objeví se tam Mefisto a chce je popohnat, neboť již mnoho času nezbývá. Ale ona nechce odejít, nechce být zachráněna d'áblem, nechce mu znovu podlehnout, chce být souzena jen Bohem. Loučí se s Faustem a říká mu, že z něj jde hrůza, tím naráží na jeho spolčení se s d'áblem. Faust ji obejmě a nechce ji opustit, ale už ví, že s ním nepůjde, že je odsouzena ke smrti a tak spolu s Mefistem mizí. Ještě slyší, jak zdáli Markétka volá: „*Jindřichu! Jindřichu!*“⁸²

Báseň Urfaust v sobě skrývá dvě dějové linie. První z nich ukazuje Faustovu nespokojenost na světě, to, jak touží po všeobsahujícím poznání, jak chce prostoupit veškeré bytí, stát se všemohoucím. Cestu mu částečně ukáže duch země, který ho sice odmítne, ale nasměruje ho na cestu poznání. Vymaní se ze spárů studovny a pomocí magie se vydá na cestu, kde má poznat skutečné bytí. Při své cestě potká Markétku, která má sice v díle svůj samostatný příběh, který je ale úzce spojen s Faustovým. Faust se do Markétky musí zamilovat a zároveň ona musí milovat jeho, aby Faust mohl lidským způsobem – láskou naplnit to, po čem nadlidsky touží. Faust musí prožít nejnádhernější a zároveň nejvíc ničující lásku, aby si uvědomil, že netouží v první řadě po všemohoucnosti, ale právě po lásce, ze které ona všemohoucnost plyne. Faust tedy zničí Markétčin svět, který je v porovnání s jeho světem prostý. Markétka se sice dopustí mnoha zločinů, ale všechny jsou oproti Faustovým snáze omluvitelnými. Markéta své činy spáchala ve jménu lásky, tedy toho nejlepšího, co v ní mohlo být.

⁸² GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982, s. 95.

Kdežto Faust tak činí z neutuchající touhy po seberealizaci. Markétka má tedy právo dovolávat se Boha a jeho soudů, naproti tomu Faust je lapen svým vlastním nitrem.⁸³

Faustovskou tematikou se ve svých úvahách zabýval i Jan Patočka. Poukazuje na středověkou pověst o Faustovi, kterou si předávali nejprve lidé mezi sebou v ústní podobě, než byla v roce 1587 poprvé vytištěna⁸⁴. Patočka zmiňuje tři faustovská zpracování, která se touto pověstí inspirovala. Prvním je *Doktor Faustus* (1604) napsaný Ch. Marlowem, který, jak již bylo řečeno, posloužil jako inspirace Goethovi. Historicky dalším zpracováním je právě Goethův *Faust* (1808, 1833) a nejmodernější zpracování je *Doktor Faustus* (1947) od Thomase Manna. V Goethově Faustovi Patočka zkoumá motiv nesmrtelnosti, absolutnosti, všemocnosti, svobody a vědění. Pozoruje Faustovu nekonečnou vnitřní touhu po vědění, po pochopení všech tajemství života. Dále Patočka vnímá Goethova Fausta jako pokus o zduchovnění doby, v reakci na osvícenství, které pojímá věci zvnějšku, Goethe ukazuje cestu zpět do nitra. Dále je zmíněna vina, která Fausta svírá a slouží mu zároveň jako hybná síla, která ho žene vpřed. Markétčina tragédie obsahuje jakýsi platonský motiv, kdy skrze trest a odmítnutí vnější pomoci, dochází k očišťování její duše. Kdežto Faust svoji duši očišťuje následkem viny, pocítěné na Markétce.⁸⁵

3.4 Srovnání děl s ohledem na sledovaný motiv

V předchozích částech práce byla představena jednotlivá díla. Tato kapitola se pokusí zmiňovaná tři díla propojit, tedy nalézt a poukázat na to, jak spolu jednotlivé postavy a určité znaky děl souvisí, kde se dají vysledovat shodné rysy a objasní, zdali je možné tato tři díla spojit v jeden celek a považovat je za Goethovu ranou tvorbu.

Bakalářská práce má nalézt střet jednotlivce, individua se světem, se společností, a objasnit ho. Ze všech tří děl je tento střet patrný, liší se jen způsob, jakým ho Goethe v jednotlivých případech řeší.

Götz reprezentuje středověkého rytíře, který se snaží obhájit své svobodné postavení ve světě, kde pomalu vítězí nečestnost a zvrhlost jednotlivých vůdčích

⁸³ KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976, s. 216-218.

⁸⁴ Vydáno ve Frankfurtu pod názvem *Historia von D. Johann Fausten*. Vydavatelem byl J. Spies.

⁸⁵ PATOČKA, J., *Umění a čas I.*, Praha: Oikoyomenh, 2004, s. 512-517.

představitelů. Bojuje proti úplatkářství a nesvobodě obyvatel. Goethe, znalec práva, prostřednictvím svého hrdiny také poukazuje na neschopnost a nefunkčnost justice, která způsobuje nespravedlnost a útlak obyčejných lidí. Götz tedy představuje jakýsi odboj proti zkaženosti světa. Je reprezentantem hodnot, jakými jsou čestnost, věrnost a spravedlnost. Daleko nad tím stojí svoboda každého jednotlivého člověka, za niž především bojuje.

Oproti tomu Werther je představitel Goethovy doby. I v ní se jedinec setkává s útlakem ze strany společnosti, ale konflikt se zníťňuje. Werther se odmítá přizpůsobit nastaveným pravidlům, která ničí člověka jako bytost, jako samostatné individuum, které by mělo mít právo na to prožívat, cítit a dělat věci po svém, nikoli podle norem společnosti. Oba muži tedy stojí na pomyslném okraji společnosti, jejíž součástí být nechtějí. Postavení mají společné, liší se jen ve způsobu boje. Dramatický hrdina Götz je rázným mužem činu a proto jde do střetu, kdykoli se mu naskytne příležitost. Za svou vizi bojuje silou. Oproti tomu Werther, hlavní hrdina románu v dopisech, který již není reprezentantem středověké společnosti, ale žije v moderní době, řeší svůj vzdor pomocí pocitů. Uniká ze společnosti na venkov, který není tak zkažený. Na venkově nalézá útěchu v prostých lidech a v přírodě, která mu umožňuje únik do svého nitra. I přes svoji snahu žít ve společnosti se mu to nezdaří. Pocit svázanosti a nucenosti má kdekoli, kde se vyskytne. Jeho utrpení vrcholí v okamžiku, kdy mu je v podstatě zakázáno milovat a on tedy volí jediný zcela svobodný čin a tím je sebevražda.

Tak jako Götz a Werther, stojí proti světu i Faust. Hlavní aktér dramatické básně představuje prototyp vzdělaného muže, který zasvětil život knihám a vědě. Ani on není spokojený, cítí se svázán informacemi, které vyčetl z knih a které mu nemohou poskytnout veškeré vědění, a tím jakousi všemohoucnost. Oproti Wertherovi, který spíše rezignuje, si Faust zvolí magii, jako klíč k uspokojení svých tužeb. Magie ho má dostat dál, má mu ukázat nepoznané a tím naplnit jeho touhy. Při své cestě pozná Markétku, která reprezentuje onu venkovskou čistotu a nezkaženost, jež vyzdvihoval Werther - ale poté, co se zamiluje do Fausta, její postava připomíná spíše Adelheidu,

kteřá v područí svých citů rovněž končí tragicky.⁸⁶ Oproti tomu Faustův osud čtenáři znám není. Markétka sice umírá, ale Faust odchází s Mefistotelem neznámo kam.

Ukazuje se tedy, že ačkoli Goethe pro každé z těchto děl zvolil jiný způsob zpracování a jiný námět, tak mají společnou hlavní myšlenku a tou je vzdor silného jedince proti společnosti a světu.

Dalším důkazem spojitosti je také to, že všechna tři díla posloužila jako inspirace pro mladé autory hnutí Sturm und Drang. Generace, která zažívala pocity frustrace a cítila se omezována společností a nastavenými pravidly. Právě proto upřednostňovali osobité vyjádření, spojené s vlastními zkušenostmi a cítěním. Dále mladí autoři tíhli k přírodě a spřízněnosti s ní a k lidem a lidskosti. Goetha považovali za jakéhosi průkopníka, který se odvážil říct, co si myslí a co cítí.⁸⁷ Goethe byl ve své době obrovským vzorem a city, které se mu podařilo v dílech *Götz z Berlichingen*, *Utrpení mladého Werthera* a *Urfaust* vyjádřit s bezprostřední upřímností a pravdivostí, se v německé literatuře do jeho doby nikomu srovnatelně vyjádřit nepodařilo.⁸⁸

⁸⁶ GARLAND, H. B., *Storm and stress*, London: Harrap, 1952, s. 53.

⁸⁷ RADANDT, F., *From baroque to storm and stress*, London: Croom Helm, 1977, s. 141.

⁸⁸ GARLAND, H. B., *Storm and stress*, London: Harrap, 1952, s. 56.

ZÁVĚR

Johann Wolfgang von Goethe patří mezi přední německé autory a zároveň je jeho jméno známé i daleko za hranicemi Německa. Žil dlouhý život a sepsal velké množství děl. Bakalářská práce se ve svém úvodu pokusila stručněji zmapovat celý jeho život, momenty, které ho poznamenaly a ovlivnily. Práce k tomu často využívala Goethovu autobiografii *Z mého života; Báseň i pravda*. Poté se bakalářská práce již konkrétněji zaměřila na jeho ranou tvorbu a období kolem ní. Primárním cílem práce bylo zkoumání tří jeho raných děl: dramatu *Götz z Berlichingen*, románu *Utrpení mladého Werthera* a básně *Urfaust*. Práce měla dokázat, že spolu tato tři díla úzce souvisí a spojuje je jedno velké společné téma a tím je střet individuálního jedince – hlavní postavy se světem. Práce se pokusila tento cíl naplnit tím, že nejprve rozebrala každé jednotlivé dílo zvlášť, poukázala při tom na hlavní rysy a charakteristiky a posléze všechna tři díla shrnula a ukázala prvky, které jsou všem třem dílům společné. Zejména poukázala na to, že Goethe do všech těchto děl zabudoval jakousi nespokojenost jedince na světě, ale zároveň vnukl každé své hlavní postavě jiný způsob vyrovnávání se a řešení této nespokojenosti. Každá z postav se osobnostně liší, ale osud mají všechny tři obdobný.

Dalším cílem této bakalářské práce bylo představit Goethovu ranou tvorbu v kontextu literárního hnutí Sturm und Drang. Práce tedy na základě sekundární literatury charakterizovala výše zmíněné hnutí, popsala zásady, pod kterými mladí autoři tvořili svá díla a poukázala na to, jak důležitou roli hrál samotný Goethe při formování a působení tohoto hnutí. Mnohdy se až zdá, že nebýt Goetha, nebylo by hnutí Sturm und Drang tak známé. Mladým literátům byl Goethe vzorem a inspirací zároveň.

Bakalářská práce se tedy pokusila o podrobnější charakteristiku osobnosti mladého Goetha, dále nastínila prostředí v jakém mladý dramatik žil a tvořil, poukázala na další literáty, kteří se kolem něj uskupili a zejména provedla rozbor výše zmíněných tří děl a charakterizovala je.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

GOETHE, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching; Clavijo-Stella*, Praha: F. Borový, 1927.

GOETHE, J. W., *Faust a Markétka*, Praha: Odeon, 1982.

GOETHE, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1965.

GOETHE, J. W., *Z mého života; báseň i pravda*, Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN: 80-204-0712-X.

GOETHE, J. W., *K Shakespearovu dni 1771*, in: Goethe, J. W., *Dramata prosou z mládí; K Shakespearovu dni; Götz z Berliching*; Clavijo-Stella, Praha: F. Borový, 1927.

Sekundární literatura

BAHR, Erhard, *Dějiny německé literatury 2; Od osvícenství k době předbřeznové*, Praha: Karolinum, 2006. ISBN: 80-246-1048-5 .

BOERNER, Peter, *Goethe*, Olomouc: Votobia, 1996. ISBN: 80-7198-085-4 .

BRATRÁNEK, F. T., *Výklad Goethova Fausta*, Praha: Odeon, 1982.

FISCHER, E., *Původ a podstata romantismu*, Praha: Nakladatelství politické literatury, 1966.

GARLAND, H. B., *Storm and stress*, London: Harrap, 1952.

GOLDSTÜCKER, E., *Doslov*, in: Goethe, J. W., *Utrpení mladého Werthera*; Spříznění volbou, Praha: SNKLU, 1965.

KAISER, G., *Die Leiden des jungen Werthers; Urfaust*, in: Kaiser, G., *Aufklärung, Empfindsamkeit, Sturm und Drang*, München: Francke, 1976.

KARLACH, H., *První Goethův Faust a první jeho Markétka*, in: Goethe, J. W., Faust a Markétka, Praha: Odeon, 1982.

KELLY, M., *Encyclopedia of Aesthetics*, New York: Oxford University Press, 1998. ISBN: 0-19-512646-7.

KISTER, M. O., *Drama of the Storm and Stress*, New York: Twayne, 1969.

PATOČKA, J., *Umění a čas I.*, Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN: 80-7298-113-7.

RADANDT, F., *From baroque to storm and stress*, London: Croom Helm, 1977.

VESELÝ, J., *Doslov*, in: Goethe, J. W., Utrpení mladého Werthera, Praha: XYZ, s.r.o., 2008. ISBN: 987-80-7388-081-1.

RESUMÉ

The work focuses on the great personality of the German history – Johann Wolfgang von Goethe and his works . Especially on his early works, in concrete terms, on his three early works – Gotz von Berlichingen drama, Die Leiden des jungen Werthers novel and Urfaust poetry composition. The aim of this work is to present and to compare these three works and to find the identical motif in them when the individual, the concrete person, clashes with the world. The work interprets each individual work separately with regard to its specific elements. First of all, the factic information is mentioned concerning the year of work writing and publishing, autor's motivation is following, thanks to it, the work was formed and further on the characteristic features which appear in drama, novel or poetry composition. And further more the plot is adumbrated in a more simply way and by means of a secondary literature it comes to the work reflexion. After the analysis of all three pieces of work the conclusion is following in view of observed motif, thus the clash of the individual with the world, will point out of common and different features which Goethe input into his literary works.

And furthermore, the work includes attitudes and basic ideas of the Sturm und Drang literary movement whose the young Goethe was a member and in these rules the above mentioned works were written. Goethe was the main representative of this movement and the group of the young writers was formed around him which was inspired just by him and by his works thus the work briefly mentions the other personalities falling within this movement as well.

The work in detail concentrates on Goethe's life as well, points out of important moments and events which had an influence on him and contributed to his literary works. And at the same time this one sets the aim to provide the more particular imagination on the writer himself and on his more than prolific life.